Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Näshults kyrka

Näshults socken i Vetlanda kommun
Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:79

Robin Gullbrandsson

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Näshults kyrka

Näshults socken i Vetlanda kommun
Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Kulturmiljöavdelningen, byggnadsvård
Byggnadsvårdsapport 2006:79

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Robin Gullbrandsson

Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Ekonomiska kartan 4

Inledning 5
Bakgrund och omfattning 5
Karaktäriseringens syfte 5
Uppläggning och rapport 5
Kulturhistorisk bedömning 5

Sammanfattande beskrivning 6

Beskrivning och historik 7
Kyrkomiljön 7
Kyrkobyggnaden 8
Historik 11
Klockstapeln 13
Historik 14

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning 15
Sammanfattning 15

Händelsehistorik 16

Referenser 18
Tryckta källor 18
Arkiv 18

Tekniska och administrativa uppgifter 18

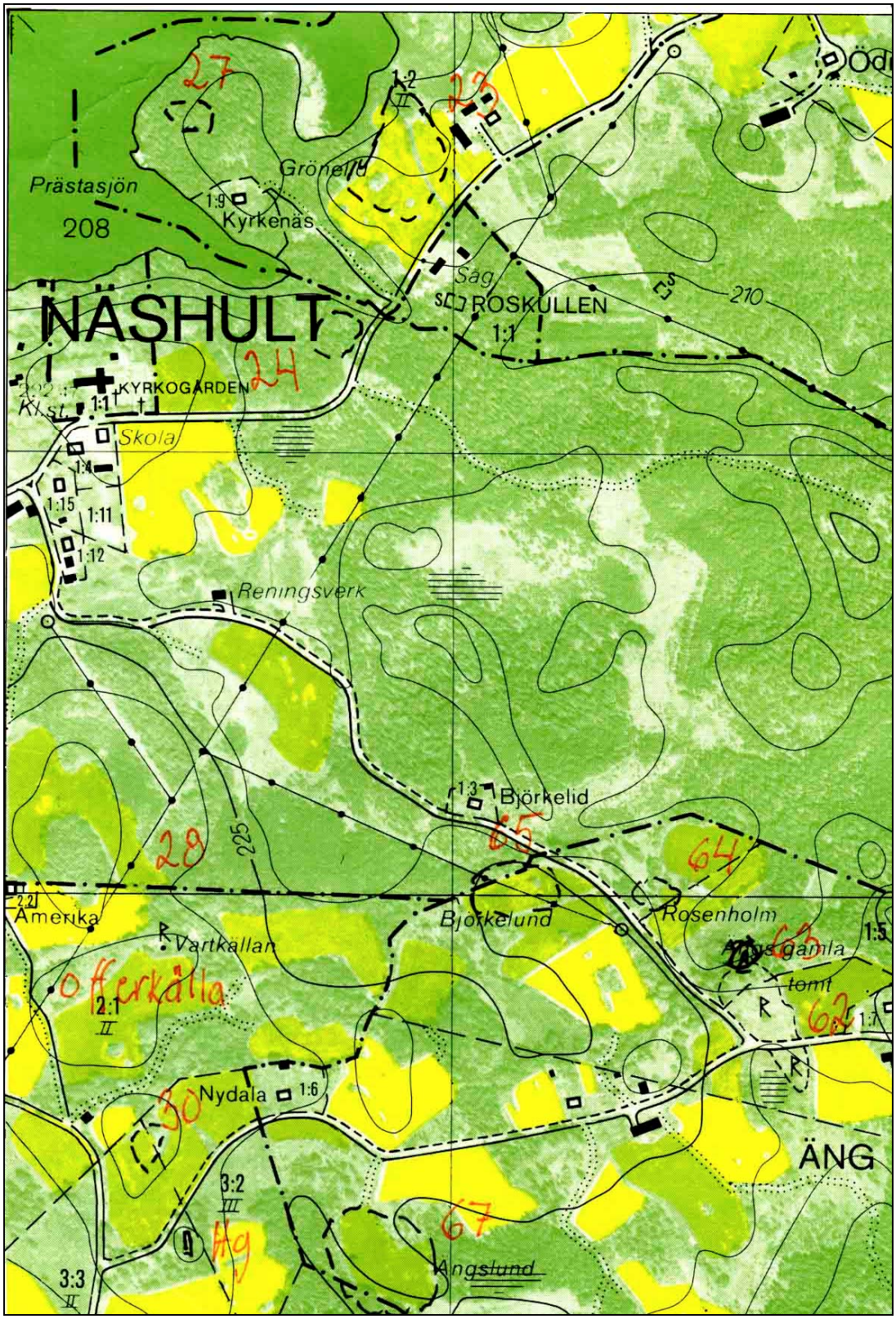

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Höghultsström 5F9f, 1992.

Inledning

Bakgrund och omfattning

På uppdrag av Bäckseda-Korsberga pastorat har Jönköpings läns museum utfört en kulturhistorisk inventering och karakterisering av Näshults kyrka. Arbetet har utförts i samband med upprättande av vård- och underhållsplan för kyrkobyggnaden och ska ingå som en del av detta. I Bäckseda-Korsberga pastorat har vård- och underhållsplanen upprättats av KBR Sivert Holmberg, Lekeryd, och Maria Wilhelmsson, Arkitektshuset i Jönköping. Arbetet bekostades av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades och avslutades under 2006. Rapporten omfattar en genomgång av kyrkobyggnadens historik, beskrivning av exteriör och interiör och en beskrivning av dess kulturhistoriska värde. Antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum har varit rapportansvarig.

Karakteriseringens syfte

Syftet med karakteriseringen är att öka kunskapen om det kulturhistoriska arv som kyrkobyggnaden bär på. Mer konkret ska arbetet ligga till grund för de vård- och underhållsplaner som ska tas fram av varje församling och som är en förutsättning för att efter 2006 kunna söka kyrkoantikvarisk ersättning från stiften. Rapporten ska också kunna ingå i länsstyrelsens och länsmuseets underlagsmaterial vid beslut i ärenden som berör kyrkobyggnaderna.

Uppläggning och rapport

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering och en arkivsökningsdel. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit länsstyrelsens arkiv över ärenden, med kopior från ATA:s arkiv i Stockholm. Jönköpings läns museum har också ett arkiv över handlingar och pressklipp mm. Befintlig hembygdslitteratur har använts i förekommande fall. Arkivuppgifterna utgör således en sammanfattning av genomgångna arkiv och omfattar inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria.

Rapporten är upplagd med en inledande kort sammanfattning, en beskrivning av kyrkomiljön och historiken i löpande text samt en beskrivning av kyrkans nuvarande utseende. Därefter följer den kulturhistoriska värderingen och bedömningen, och sist en händelsehistorik med händelser listade i kronologisk följd.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen har gjorts av Jönköpings läns museum i samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkas egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och landet. Den kulturhistoriska värderingen och bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån det kulturhistoriska värdet tas beslut om vilka åtgärder som får företagas samt vilka som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Denna rapport skall finnas tillgänglig på Växjö stift, länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Näshults prästgård 3:1
Vetlanda kommun, Näshults församling, Bäckseda-Korsberga pastorat, Växjö stift, Jönköpings län.

Näshults kyrka är en timrad salskyrka från 1732 med tolv knutar, vilket ger den en ovanlig planform. Exteriören är helt spånklädd, fasaderna rödfärgade och de branta sadeltaken tjärade. I väster och söder är vapenhus, i norr en medeltida murad sakristia. Interiören har bevarat sin prägel från byggnadstiden med takmålningar, sluten bänkinredning, predikstol och läktare. På altaret står ett sengotiskt altarskåp av hög klass. Orgelfasaden härrör från 1745 års Wisteniusorgel. Bland inventarier märks medeltida triumfkrucifix och Mariaskåp samt gravminnen i barock.

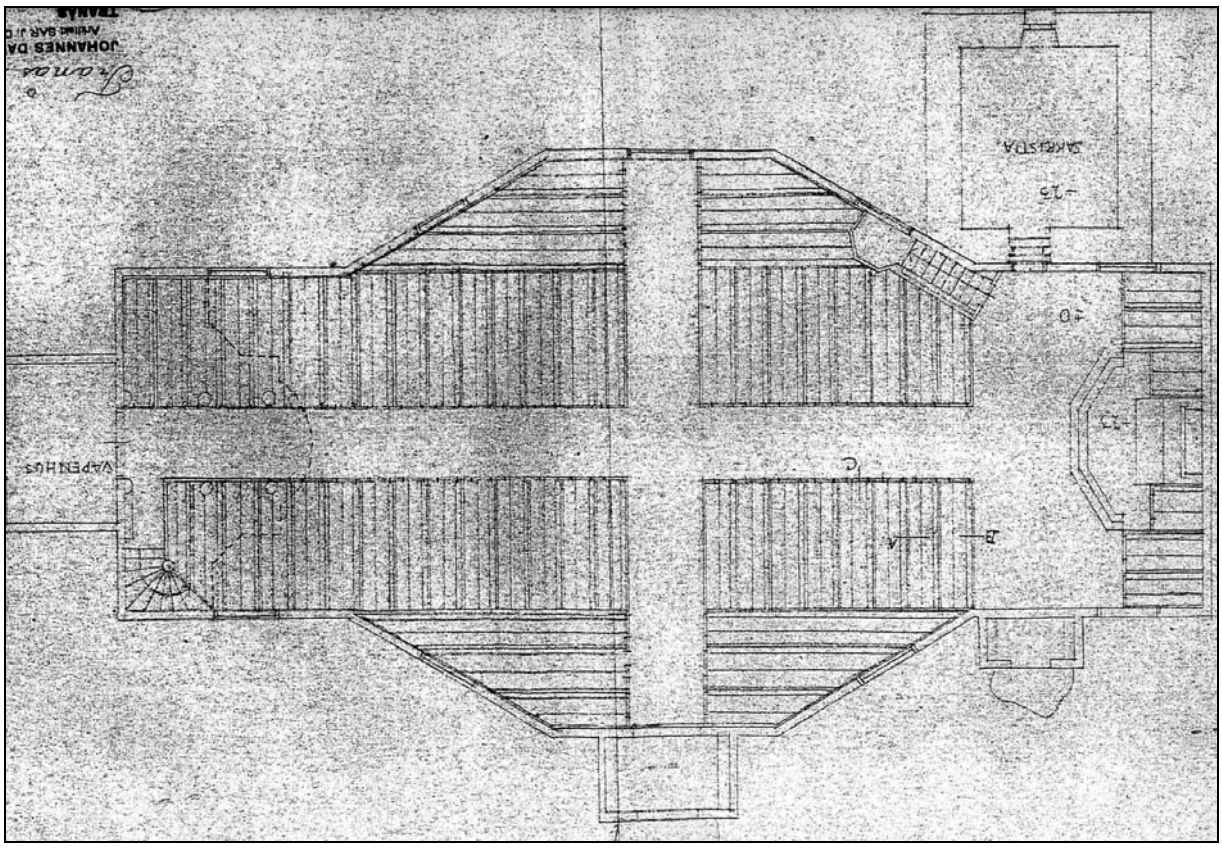

Uppmätning utförd av arkitekt Johannes Dahl inför restaureringen 1953-54.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Näshults tolvkantiga timmerkyrka med medeltida sakristia i norr.

Näshults socken ligger i den allra sydöstligaste delen av Jönköpings län. Det är en kuperad skogsbygd, rik på sjöar. Förekomsten av fornlämningar är sparsam och finns i anslutning till bl.a. Serarpssjön. Namnet ”Nessiohult” förekommer i skrift 1278 och innehåller det gamla namnet på ovannämnda sjö, ”Nässjön”. Rogberg omnämnde på 1700-talet att socknen knappt hade skog ”til nödtorft” och att boskapsskötseln var den viktigaste näringen. Jordbruket har i alla tider tyngts ned av svårbrukade, steniga marker, men räknades ändå som den främsta näringen vid mitten av 1900-talet. I socknen finns tre gamla säterier, varav Kullebo i sydväst har medeltida anor. Godset ägdes under 1700-talets förra hälft av kapten Fixenhielm. Säterierna Näshult och Ödmundetorp ligger i anslutning till kyrkbyn i socknens norra del. I allra sydligaste delen av socknen skär Växjö-Hultsfreds järnväg med station i Hultanäs. Något egentligt stationssamhälle utvecklades dock aldrig.

Kyrkbyn ligger kring en vägkorsning där vägarna från Nye i nordväst, Stenberga i nordost, Åseda i sydväst och Hultanäs i sydost möts. Det är en samlad bebyggelse som förtätats och utökats under senaste decennierna. Kyrkan ligger dock några hundra meter åt nordost, vid Stenbergavägens norra sida. Kyrkplatsen upptar en svag höjdplatå söder om Prästasjön. Åt söder vidtar åker- och hagmark som begränsas av lövträdsområden. Sluttningen ned mot sjön är beväxt med lövträd. I den svaga slänten väster om kyrkan står prästgården med omgivande trädgård och allé. Byggnaden i 1 ½ plan är uppförd av timmer 1894 och reveterad med gul spritputs. Prästgården har sadeltak med frontespis och tvåkupigt lertegel. På andra sidan vägen, söder om kyrkan, är en plan med sockenstuga. Denna är timrad i två våningar under 1800-talets början. Byggnaden bär rödfärgad locklistpanel och sadeltak med enkupigt lertegel. I vinkel ligger en skola från 1924 i 1 ½ plan, kraftigt om- och tillbyggd 1983. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och det brutna taket bär enkupigt lertegel. I söder finns en dasslänga. Öster om kyrkogården är en grusad parkering. Direkt norr om kyrkogården finns ekonomibyggnad, bårhus och en yta med äldre, borttagna gravvårdar.

Kyrkan ligger med koret åt öster i den norra delen av en rektangulär kyrkogård med öst-västlig utsträckning. Kyrkan ligger något lägre än kyrkogården i övrigt. I sydväst står en klockstapel. Kyrkogården omges av en kallmur av marksten, delvis som stödmur. Likaså växer en trädkrans runt densamma. Ingångarna har smidesgrindar. Kyrkogården binds samman av ett enkelt grusgångsnät. Gravvårdarna står i nord-sydliga rader vända mot öster. I den västra hälften finns ett stort antal äldre vårdar, främst från förra sekelskiftet. Särskilt intressant är det stora antalet vårdar av gjutjärn (kors och staket).

Kyrkobyggnaden

Näshults kyrka är en av tre bevarade småländska kyrkor med ”skeppsformig” plan. Den är närmast att beskriva som en salskyrka, vars långsidor på mitten gör en flack, tresidig utkragning. Koret är rakt avslutat. Kyrkan är uppbyggd av laxknutat timmer 1732 och har en viss resning. I väster och mitt på södra utkragningen ansluter vapenhus, vid korets södra sida en grund öppen förstuga och vid dess norra en murad, medeltida sakristia.

Ovan: korets särpräglade förstuga.

Den låga sockeln är av fogad marksten. Timmerväggarna är klädda med sågad, rödfärgad spån, varav flera är äldre och som regel kluvna (på främst sydsidans lägre hälft i dåligt skick). Anmärkningsvärt är hur södra utkragningens väggar kalvar inåt. På ömse sidor om fönstren samt i utkragningarnas vinklar och korövergången sitter försträvningar som är spånade. Kyrkan har fyra fönster på varje långsida samt en liten glugg i västra gavelröstet. De stora fönstren är rundbågiga och har två öppningsbara lufter med dubbla bågar. Bågarna och de breda, ursprungliga fodren är gråmålade. De yttre bågarna är sannolikt ursprungliga på södra sidan, medan de på norra är från 1953-54 års restaurering. Till stor del har de äldre blåst glas, vilket sitter i träspröjs. Innerbågarna tillkom nämnda år och har antikglas, i koret råglas. De tre ingångarna har tresidiga ”stubbade” krön och omges av breda foder från byggnadstiden, gråmålade. Vapenhusens portar utgörs av parställda plankdörrar, svartmålade, med smidda dörringar, haspar och gångjärnsband. Endast den västra är från byggnadstiden. Korportens förstuga har invändigt vitmålade timmerväggar och två bänkar. Det plana innertaket med vitmålade bräder är från byggnadstiden. Det gäller också korporten, en plankdörr med rik, stjärnformig ekpanel utan ytbehandling. Den smidda dörringen har medeltida karaktär med vulster och djurhuvuden. Sakristian bär en vitkalkad spritputs som går ända ned till marken. Gavelröstet är timrat och klätt med kluven, rödfärgad spån, varav två rader är kontursågade. Gaveln har ett litet stickbågigt fönster med solbänk i form av en otuktad granithäll. I sydost är en ingång från 1953-54 med svartmålad port som anspelar på korets. Kyrkan bär ett brant sadeltak som mjukt följer väggarnas utkragningar. På nockändarna är små smidesspiror. Samma slags tak har även vapenhusen och förstugan medan sakristians takfall är påtagligt flackt. Västra vapenhuset bär en smidesflöjel med kyrkans byggnadsår. Alla taken är täckta med kluven, tjärad spån (i dåligt skick på södra takfallen). Vindskivorna är kontursågade och tjärade. Alla takfall har hängrännor och stuprör av svart plåt.

Kyrkorummet har tre ingångar, i väster och söder via vapenhus och i korets sydvägg. I korets nordvägg finns dörr till sakristia. Interiören har i hög utsträckning bevarat sin ursprungliga barockprägel genom inredning och dekor. Mitt- och tvärgång delar bänkarna i fyra kvarter och ger kyrkorummet drag av korskyrka. I väster är en orgelläktare, utökad 1953-54 och försedd med en grund och diskret underbyggnad för trappa/kapprum och elcentral/förråd. Predikstolen är placerad i den norra övergången mellan långhus och kor. Kyrkorummets golv består av fernissade furubräder från 1953. Den timrade stommen är fullt synlig, liksom dess försträvningar. Väggarna är målade med vit limfärg. En gulaktig brytning nedtill markerar en äldre bröstning. Ovan sydporten är en

Ovan: takmålning från 1765 av Magnus Wicander från Västervik, föreställande Kristi förklaring. T.h.: målad minnestavla av samme man samt två gravminnen i barock.

tavla målad på väggen med text som minner om kyrkans målning 1765 genom målaren Magnus Wicander från Västervik. Kring korets altarskåp är en enkel drapering i blått och guld målad på väggen, vilket skall ha utförts 1734 av bildhuggaren Sven Segerwall. Rester av en rikare och mer konstnärlig drapering syns på taklisten och stämmer bättre överens med den akantusdekor som är målad kring altarskåpets predella. Möjligen är detta den ursprungliga draperingen från 1734 och den framtagna tillkommen senare, eventuellt 1765. Portarna i söder utgörs av obehandlade plankdörrar från byggnadstiden, båda med stjärnformig ekpanel på utsidan. Sydporten har dock ombyggts till pardörr i senare tid. Västporten är en pardörr från 1953 med halvfranska fyllningar. Den medeltida sakristidörren består av järnlameller som dekorerats med blommor och blad av plåt. Alla dörrar utom den västra har breda, gråmålade foder från byggnadstiden med karaktäristiskt ”stubbat” krön. Det plana innertaket är dekorerat 1765 av Wicander. Dekoren är utförd på gråblå botten och utgörs av figurframställningar inom skyar: ovan korsmitten Kristi förklaring, läktaren Kristus i Getsemane och koret Kristi himmelsfärd. Omkring dessa är små skyar med änglar som blåser i basuner respektive symboliserar Tro, Hopp och Kärlek. Den karnisprofilerade taklisten bär palmetter i grisaille. Från taket hänger tre ljuskronor av mässing ovan mittgången samt två smärre i väster. På väggarna sitter lampetter av trä och mässing.

All inredning är från byggnadstiden om inget annat anges. Altaret är timrat och väggfast. Från detta reser sig en predella i två våningar, dekorerade 1765 med bibelord och rosengirlander. Det tredelade altarskåpet är ett högstående sengotiskt arbete som tillskrivits Bernt Notkes verkstad. Mittstyckets skulpturer skildrar Erik den helige, Kristus som smärtoman och den heliga Katarina. Flyglarna består av helgon och apostlar. Flyglarnas tudelade framsidor bär målningar som skildrar dels Passionshistorien dels Gregorius I:s mässoffer. Altarskåpets basparti bär två holländska namn, troligen de ursprungliga donatorerna. Enligt traditionen togs skåpet som krigsbyte i Polen under det stora nordiska kriget och förärades kyrkan av kapten Lars Fixenhielm på Kullebo. Den femsidiga altarringen är sluten med två

Orgelfasad från 1744 och läktare dekorerad av Wicander.

Det unika sengotiska altarskåpet.

grindar. Den utgörs av ett ljusgrått ramverk med marmorerade halvfranska fyllningar. Knäfallet är stoppat och klätt med ett gulaktigt tyg. Golvet innanför ringen ligger ett trappsteg högre. På samma nivå befinner sig en biskopsbänk och en kyrkoherdebänk på ömse sidor om altaret med tillhörande dörrar. Den övriga ytan längs altarväggen upptags av bänkar för Näshults säteri, prästgården och klockaren. Alla bänkarna befinner sig i ett ursprungligt skick med raka ryggar och dörrar med namn och smidesreglar. Altare, altarring och korbänkar bildar en sammanhängande och välbevarad enhet med framtagen ursprunglig bemålning samt en fin patina. I hörnen vid altarringen reser sig två medeltida processionsstavar. Predikstolen har en fyrsidig korg från 1600-talet vars renässansutförande doldes 1736 bakom en rik skulptural barockdräkt, snidad av Sven Segerwall, Växjö. Sidornas huvudmotiv är rundbågar med halvskulpturer av evangelisterna. Det sexsidiga ljudtaket pryds runt sidorna av kartuscher och putti med basuner och palmkvistar. Krönet utgörs av Kristus med segerfana. Korg och tak har en kontrastrik bemålning i blått, grönt, rött, guld och vitt (färgställningen tycks vara samma som på ett fotografi från 1927). Åt sydost är en trappa med skärm i form av ramverk med fyllningar. De övre fyllningarna rymmer snidade snäckor och bérainband. Ramverket bär en ursprunglig brun marmorering. Den slutna bänkinredningen består idag av 26 rader, i utkragningarna vända mot norr respektive söder. Dörrar, gavlar och bänkskärmar utgörs av ramverk med halvfranska fyllningar. Den framtagna ursprungliga bemålningen består av ljusgrått på ramverket och marmorering i fyllningarna. Dörrarna är numrerade och bär varje gårds namn, för män i söder och kvinnor i norr. Främst är bänkparet för Kullebo säteri. Dörrarna från de bakersta bänkar som slopades vid läktarunderbyggnaden berättar om bänkar för pigor, drängar, torpare och inhysesfolk (dessa förvaras nu i västra vapenhuset och klockstapeln). Invändigt är bänkinredningen från 1953 och målad i brun lasyr. Läktaren bärs av fyra par grönmarmorerade kolonner längs mittgången, varav det främsta från 1953. Framsidan har en kraftig utkragning i två steg med fasningar. Bröstningen utgörs av ett ramverk med halvfranska fyllningar. Det är dekorerat 1765 av Wicander med Jesus och apostlarna i fyllningarna och bibelord samt rosengirlander på ramverket. Bottenfärgen är gråblå och den profilerade överliggaren marmorerad. Orgeln är från 1982 och byggd av Nils-Olof Berg, Nye. Verket omfattar 14 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Spelbordet är inbyggt. Fasaden härrör från den äldsta orgeln, byggd av Jonas Wistenius i Linköping 1744. Den modifierades vid Johannes Magnussons ombyggnad 1865, varvid nya ornament tillkom och mellanfälten fick rundbågsform. Fasadens huvudmotiv är tre tureller, varav den mittersta är högst. Färgsättningen är vit med en grå brytning. De snidade bladformiga ornamenten mellan turellerna är förgyllda.

I golvet framför altarringen ligger en renässansgravhäll i kalksten över den Silfversparreska graven. Hällen är lagd över släktens stamfader, Nils Persson på Holma, död 1572. I relief är släktvapnet uthugget och i sidorna sitter smidda järnringar. Ytterligare två gravkammare finns under golvet, den Stuartska vid korsmitten och troligen den

Ovan: altarring och korbänkar med höga autenticitetsvärden.

T.v. detalj från sakristidörr. Ovan den slutna bänkinredningen.

Fixenhielmska vid sakristian. I korets sydöstra hörn står ett golvur från 1832. På kyrkorummets väggar hänger ett antal intressanta inventarier som här redogörs för. I änden av norra tvärgången hänger ett högmedeltida triumfkrucifix (korset sengotiskt), nedanför vilket en dopplats anordnats med träskiva i väggen och en enkel dopfunt av trä från 1953. På motsatt sida hänger två rikt snidade barockpjäser: ett epitafium över fänrik Samuel Hans Ekelund och ett huvudbanér över ovan nämnde Lars Fixenhielm (död 1741). Dennes värja finns också bevarad. Ett annat huvudbanér i norr är från 1671 och gjort efter Peder Silfversparre på Salebo. Ovan korporten hänger ett barockepitafium som berättar om kyrkans byggnad och dåvarande kyrkoherden Jacob Stocke. Tavlan omges av putti med vanitassymboler och kröns med ett krucifix flankerat av två änglar. Ovan sakristidörren sitter ett sengotiskt madonnaskåp. Vid läktaren hänger en ålderdomlig skildring av Yttersta domen, målad av den kände självlärde orgelbyggaren och konstnären Johannes Magnusson (1804-75) i Nässja.

Vapenhusen har fernissade brädgolv från 1953. De bara timmerväggarna är målade med vit limfärg, liksom de plana brädtaken. Från sistnämnda hänger enkla lyktformiga armaturer. I det västra vapenhuset står en järnbeslagen sockenkista. Västra vapenhuset har en likadan långhusport som södra, vilken nämnts ovan. Läktarunderbyggnaden har väggar och tak klädda med svagt betsad furuspont och plankdörrar i samma behandling. Mot kyrkorummet är består väggen av vitmålade, hyvlade bräder. Sakristian har golv fernissat brädgolv från 1953. Väggarna är slätputsade och vitmålade. I öster finns en sakramentsnisch, omdanad till bönealtare. Längs västväggen står en välanpassad textilförvaring från 2004. Det plana brädtaket är målat ljusgrått. Det inre dörrbladet till ytterporten från 1953 består av svagt betsad pärlspont med smidda gångjärnsband och hasp.

Renässansgravhäll från 1572 i korgolvet.

Historik

Nuvarande kyrka hade en medeltida föregångare av timmer, om vilken föga är känt. Kvar står dock den murade sakristian med järndörr liksom några medeltida inventarier. Det har spekulerats i om nuvarande kor helt eller delvis kan vara från denna föregångare, men någon klarhet har ej kunnat nås. Märkligt är i alla fall det förhållande att norra fönstret

Predikstolen med barockdekor av S Segervall.

placerats så det till stor del skyms av sakristians vind. Om man ändå byggde nytt borde det ha kunnat lösts på ett bättre vis. 1942 upptäckte Hallands landsantikvarie Erik Salvén ett antal bemålade bräder som återanvänts som undertak till yttertaket. Dessa har utgjort delar av medeltidskyrkans dekorerade tak. Dekoren med figurskildringar inom rundlar och de stiliserade växterna talar liksom färgskalan talar för att upphovsmannen är mäster Amund eller någon i hans skola, vilken var verksam i Småland och Västergötland under 1400-talets andra hälft. Bräderna togs ned 1975 och konserverades 1980 på Jönköpings läns museum i vars samlingar de införlivades. 1729 kunde konstateras att den gamla kyrkan var ”mycket bofällig” och församlingen ansökte om rikskollekt för nybyggnad. En inspektion konstaterade att väggarna lutade och taket var förruttnat. En takryttare hade blåst ned ca 40 år tidigare och orsakat avsevärda skador. Vidare saknade kyrkan stenfot och norra sidan stod utan spån sedan lång tid till följd av bristande ekonomi.

1732 blev kyrkan ”ånyo upbygd”. Eventuellt sparades därvidlag altarväggen. Byggmästare var Johan Sandahl från Eksjö som även byggt den likartade kyrkan i Frödinge. Drivande kraft bakom bygget var kapten Lars Fixenhielm. Inredningen nygjordes till stor del. Triumfkrucifix och madonna renoverades av Sven Segerwall från Växjö, vilken fyra år senare byggde om och smyckade predikstolen. Han skall även ha målat korets drapering. 1744 färdigställdes en niostämmig orgel, byggd av Jonas Wistenius i Linköping. 1765 dekorerades tak och läktarbröst av Magnus Wicander från Västervik. 1828 inlades nytt golv och två år senare ommålades exteriören och taken tjärades. 1864 väcktes frågan om ny kyrka på annan plats. Dåvarande kyrkoherden försvarade dock den gamla kyrkan, vilken följande år ommålades invändigt. Samma år om- och tillbyggdes orgeln av Johannes Magnusson så att den kom att omfatta 13 ¼ stämmor med en ytterligare manual och pedal. Fasaden utökades och fick nya ornament.

1904 genomgick kyrkan en grundlig restaurering. Takmålningarna rengjordes och fernissades. Innerväggarna målades, varvid kordraperingen doldes. Vid denna tid torde kyrkan ha försetts med uppvärmning genom järnkaminer, vars rör kan ses på fotografier. 1908 inlades nytt golv. 1909 byggdes ett nytt orgelverk av Eskil Lundén, Göteborg. 14 stämmor var fördelade på två manualer och en pedal. Verket hade en senromantisk karaktär och pneumatiskt system. 1912 omtäcktes taken och väggarna lappades med sågade granspån. 1924 konserverades altarskåpet av konservator Alfred Nilsson, Stockholm. Flagnande färg fästes, ytan rengjordes och skador retuscherades. Vid en inspektion 1938 kunde det konstateras att kyrkans grund var bristfällig och marken vattensjuk. Stommen var till följd av detta kraftigt deformerad och i behov av förstärkning. Åtgärder dröjde dock till den stora restaurering som ägde rum 1953-54. För ritningar och program svarade arkitekt Johannes Dahl, Tranås, byggmästare var Gunnar Asklund från socknen.

1953-54 års restaurering blev genomgripande. Hela grunden förstärktes med cement och lades om med återbruk av den gamla stenen. Dränering lades runt hela kyrkan. Spånklädseln på väggarna reparerades och taken omtäcktes i söder med sågad ekspån. Väggarna försrävades på flera ställen. De svårt skadade fönstren reparerades i söder och nygjordes i norr. De försågs med innanbågar med antikglas och gjordes öppningsbara. Invändigt så lades nytt golv och kaminerna slopades för att ersättas med elektrisk värme. Även belysningen elektrifierades. Läktaren utökades och försågs med en underbyggnad för ny läktartrappa, elcentral m.m. varvid de bakre bänkarna fick slopas. Även den främsta bänken avlägsnades för att ge mer plats vid begravningar. Avståndet mellan raderna ökades genom pålimning på gavlarna. Vidare byggdes ny sitsar och ryggar med bekvämare mått. Nya bänkar byggdes på läktaren. Nya golv och bänkar gjordes i vapenhusen och korporten. Sakristian fick likaså nytt

golv och en separat ingång. Omfattande konservatorsarbeten utfördes av konservator Sven Wahlgren vid Jönköpings läns museum. Den nedsotade takmålningen rengjordes och draperingen på altarväggen framtogs. Dock tycks väggarnas indelning med målade pilastrar ha försvunnit vid detta tillfälle. Omständigheterna är oklara. Altarskåpet rengjordes efter fästning av flagnande färg. Ursprunglig färg togs fram på bänkinredningen, läktarbröst och triumfkrucifix. Epitafier och huvudbanér rengjordes efter fästning av lös färg. Triumfkrucifixet som hängde över altarskåpet flyttades till långhusets nordvägg där en dopplats anordnades. Dopfunt nytillverkades eftersom det saknades. Kyrkans innerväggar ommålades med limfärg. Orgelfasaden gavs ny färgsättning i anslutning till framtagen färg på bänkarna. Ytterväggarna rödfärgades och taken tjärades.

1975 försågs norra takfallet med ny spåntäckning. 1982 ersattes Lundéns orgelverk med ett nytt från Nye orgelbyggeri. Det nya verket gavs samma stämantal men blev delvis en återgång till den ursprungliga 1700-talskaraktären. Lundéns pneumatik var i behov av reparation, något som man ej ville bekosta eftersom verket upplevdes som ”hopplöst distanserat”. Riksantikvarieämbetet hade dock förordat ett bevarande p.g.a. att verket var tidstypiskt, men då var beställningen redan gjord. Församlingen ålades istället att svara för en trygg magasinering av Lundéns verk. Sedan installationen av elektrisk värme 1954 uppträdde efter hand allvarliga uttorkningsskador på inventarierna. Allvarligast drabbat var altarskåpet, vilket uppmärksammades 1975. Åtgärder vidtogs dock först 1987 i samband med mätning av luftfuktigheten i rummet. Konservator Ola Westerudd på Jönköpings läns museum svarade för fästning av den lösa färgen samt viss rengöring och retuschering. 1987 utbyttes dåliga tak- och väggspån. Fasadernas ommålades och taken tjärades. Sakristian fick ny hängrännor och stuprör. Mariaskåpet konserverades 1991 och triumfkrucifixet följande år. Nya fixeringsåtgärder fick på nytt göras på altarskåpet 1998. 1992 ommålades inner-väggarna med limfärg. Kordraperiet rengjordes och bättrades av länsmuseets konservatorer. 2000 konser-verades predikstolen av länsmuseet, likaså med anledning av svåra uttork-ningsskador. Lös färg fästes, därpå följde rengöring och retuschering. 2004 repare-rades spåntaket hjälpligt och tjärades. Fönstren på södra sidan ommålades. Samtidigt gjordes en ombyggnad av dräneringen kring kyrkan. Sakristian försågs med textilförvaring. För arbetena svarade Byggnadsbyrån i Vetlanda.

Interiörfotografi från 1927 av William Andersson. Man kan se de målade pilastrar som försvann 1954, liksom altarväggens målade nummertavlor. I förgrunden de två kaminernas rökrör. ATA.

Klockstapeln

Klockstapeln har en kvadratisk plan med utskjutande strävor, vilka tillhör den ursprungliga inre klockbockskonstruktionen. Strävorna och deras syllar vilar på en enkel sockel av ofogade markstenar. Tre par strävor sticker ut på norra och södra sidan, ett par åt väster och öster. Stapelns inklädning utgörs av en rödfärgad locklistpanel, nyligen förnyad. På strävorna sitter delvis äldre panel. Fasaden är uppdelad i tre våningar genom gesimser, i det nordöstra hörnet har varje våning ett rektangulärt fönster med vitmålade träspröjs. En ursprunglig bräddörr med sentida, svart fasspontpanel är placerad mellan två av strävorna i norr. Strävorna är avtäckta med sågad och tjärad spån. Klockstapeln bär två takfall med en fyrkantig klockvåning mellan. Åt norr och söder har klockvåningen svartmålade, äldre luckor. Det nedre takfallet är tämligen flackt medan det övre bildar en karnisprofilerad huv, från vilken ett kraftigt dimensionerat träkors reser sig. Taktäckningen utgörs av tjärad spån, troligen kluven. Längs nedre takfallet löper en hängränna med stuprör av svart plåt. Den invändiga klockbocken med sina tre

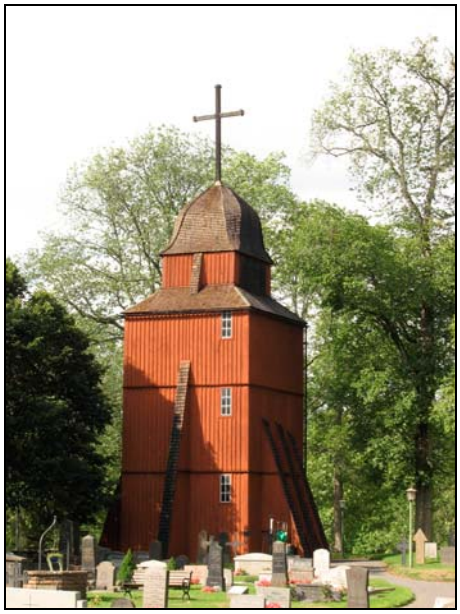

Klockstapel från 1742, inklädd 1829. I bottenvåningen en samling med idag ovanliga trävårdar från förra sekelskiftet.

åttkantiga hjärtstolpar är ursprunglig och har längst upp kvar en spånklädsel från tiden innan den byggdes in. Upp till klockorna leder en obehandlad trätrappa, som troligen daterar sig från inklädningen. Den har två vilplan innan klockvåningen. Inklädnadens stomme utgörs av bilade stolpar och strävor. I stapelns bottenvåning förvaras flera äldre gravminnen m.m. Tre äldre, gråmålade skåp rymmer bl.a. Svensk författningssamling. På ett brädgolv ligger två kalkstensvårdar från 1799 respektive 1837 med säregen kontur, ”gubbar”. Elva plankformiga trävårdar från allmänna linjen står resta längs ena väggen. De daterar sig från 1892-1912. Vidare finns en sönderbruten kalkstensvård över bruksägaren S Hansson från Höghultsström (1786-1857). På väggen hänger tre bänkdörrar. På ett av skåpen står vad som tycks vara det snidade krönet till predikstolstrappan, vilket syns på äldre fotografier. I klockvåningen hänger tre klockor. Storklockan är gjuten 1898 av Joh. A. Beckman i Stockholm och mellanklockan omgjuten av Jonas M. Fries i Jönköping 1817. Båda har elektrisk ringning. Nedanför dessa hänger en medeltida lillklocka, troligen från omkring 1400. Luckorna är försedda med automatiserad öppning, även ett äldre system finns. (Det nedre takfallets undertaksbräder uppvisar nedtill fuktskador p.g.a. läckage).

Historik

Klockstapeln skall vara uppförd 1742 av kyrkans byggmästare Jonas Sandahl från Eksjö. Den föregicks då av en stapel av okänd ålder. Ursprungligen var det en öppen konstruktion, vilket syns på stommen. Vid en större renovering 1829 kläddes klockstapeln in och den krönande spiran ersattes med ett stort träkors. Byggmästare var P M Ålander från socknen. En reparation ägde rum 1865 i samband med arbeten i kyrkan. 1904 uppsattes ett nytt kors likt det gamla. 1916 omtäcktes takfallen med sågad spån. Dessa var i dåligt skick vid kyrkans restaurering 1954 varför de bytes, liksom korset. 1987 byttes stora delar av fasadpanelen i samband med ommålning. Trasiga takspån utbyttes även i samband med tjärning. Därvid brukades sågade spån av kärnfuru. Nya hängrännor och stuprör uppsattes. 2004 ommålades fasaderna. Samtidigt byggdes en trappa i klockvåningen liksom ett antal räcken och en ny klockmotor installerades.

Medeltida lillklocka.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Näshults kyrka är en av Smålands tre bevarade timmerkyrkor med tolvkantig ”skeppsformig” plan, unik för 1700-talets förra hälft. Det var byggmästare Jonas Sandahl från Eksjö som svarade för bygget 1732. Eventuellt återanvändes därvid den medeltida föregångares altarvägg. Exteriören har karaktäristisk rödfärgad spånklädsel och resliga sadeltak med tjärad spån. Väggarna genombryts av rundbågiga fönster. Till byggnadskroppen är tre små vapenhus fogade, det vid korporten ovanligt nog öppet. I norr finns en murad, medeltida sakristia som ger en effektfull kontrast mot träarkitekturen.

Interiören har förändrats föga sedan byggnadstiden och får sin prägel genom Magnus Wicanders tak- och läktarbröstmålningar från 1765, den vitlimmade timmerstommen och barockinredningen. Ett påtagligt medeltida inslag utgör det högklassiga sengotiska altarskåpet liksom ett triumfkrucifix och ett Mariaskåp. Predikstolen fick nuvarande utseende 1736 genom Sven Segerwall. Altare, altarring och korbänkar utgör en sällsynt orörd enhet från byggnadstiden. Långhusets slutna bänkinredning är till det yttre bibehållen med dörrar och skärmar och sträcker sig ända ned till västväggen. Bänkdörrarna bär de olika gårdarnas namn och speglar 1700-talets ståndssamhälle. Den ursprungliga bemålningen är framtagen vid arkitekt Johannes Dahls restaurering 1953-54, varvid en diskret läktarunderunderbyggnad tillkom. Orgelfasaden är byggd av Jonas Wistenius i Linköping 1744 och ombyggd av den lokalt mer kände Johannes Magnusson 1865. Kyrkorummets portar är från byggnadstiden och utåt smyckade med stjärnformig ekpanel. Till sakristian är en medeltida järndörr. Flera gravminnen finns i kyrkan i form av gravhäll, epitafier och huvudbanér.

Klockstapeln utgörs av en reslig klockbock från 1742, inklädd sedan 1829 och krönt av ett tvådelat tak med barockhuv. Fasaderna bär rödfärgad locklistpanel och takfallen är karaktäristiskt spåntäckta. I klockstapeln förvaras ett antal äldre gravvårdar av trä och sten, vilka har ett högt kulturhistoriskt värde. Av de tre klockorna är lillklockan medeltida.

Sammanfattning

- Näshults kyrka är ett exempel på de småländska skogsbygdernas timmerkyrkor.
- Genom sin ovanliga planform, välbevarade barockprägel och sina värdefulla inventarier kan Näshults kyrka tillskrivas ett nationellt intresse.
- Spån på väggar och tak är av stor vikt för kyrkans karaktär.
- Fast inredning och inventarier från medeltiden t.o.m. 1700-talet är av stort kulturhistoriskt värde, liksom många av inredningens ytskikt.
- Varje förändring av kyrkan inverkar på dess autenticitet och skall betraktas restriktivt.
- Klockstapeln skall vidmakthållas med hänsyn till dess karaktärsdrag. Befintliga gravminnen skall finnas med i kyrkans inventarieförteckning. Den medeltida klockan är av stort kulturhistoriskt värde.

Händelsehistorik

1732	Nybyggnad. Byggmästare Jonas Sandahl, Eksjö. (Granmo 1975)
1736	Ombyggnad och ny utsmyckning av renässanspredikstol. Ges barockprägel. Bildhuggare Sven Segerwall, Växjö. (JLST, Rydeman 1978)
1742	Ny klockstapel uppförs av byggmästare Jonas Sandahl, Eksjö. (Rydeman 1978)
1744	Åttastämmig orgel färdigställs av Jonas Wistenius, Linköping. (JLST)
1765	Tak och läktarbröst dekoreras av målare Magnus Wicander, Västervik. (Granmo 1975)
1828	Nytt golv. (Granmo 1975)
1829	Klockstapeln kläds in med brädfodring, byggmästare P M Ålander. (Granmo 1975)
1830	Ommålning av exteriör, tjärning av tak. (Granmo 1975)
1865	Invändig ommålning. Om- och tillbyggnad av orgel till 13 stämmor genom Johannes Magnusson. Reparation av klockstapel. (JLST, Granmo 1975)
1904	Rengöring och fernissning av takmålningar. Innerväggar målas, drapering döljs. Nytt kors på klockstapeln. (JLST, Granmo 1975)
1908	Nytt golv. (JLST)
1909	Nytt 14-stämmigt pneumatiskt orgelverk av Eskil Lundén, Göteborg. (Carlsson 1973)
1912	Takomläggning med sågad granspån, reparation av väggarnas spånklädsel med samma. (JLST)
1916	Takomläggning med sågad spån på klockstapeln. (JLST)
1924	Konservering av altarskåp, konservator Alfred Nilsson, Stockholm. (JLST)
1953-54	Restaurering. Grundförstärkning. Omläggning av grund. Dränering. Reparation av spånklädsel. Ny spåntäckning på takfall i söder med ekspån. Försträvning av väggar. Renovering och ombyggnad av fönster. Nya golv. Kaminer ersätts av elektricitet. Läktare utökas och får underbyggnad. Bänkinredning modifieras. Separat ingång tags upp till sakristia. Konservering av medeltida inventarier och begravningsvapen. Framtagning av ursprunglig bemålning på bänkar. Rengöring av takmålningar. Ommålning av innerväggar och orgel. Nytt spån och nytt kors på klockstapel. Arkitekt Johannes Dahl, Tranås. Konservator Sven Wahlgren, Jönköping. (JLST)
1975	Ny spåntäckning på norra takfallet. (JLST)
1982	Nytt 14-stämmigt orgelverk, Nye orgelbyggeri. (JLST)
1987	Reparation av tak- och väggbeklädnad. Exteriör ommålning och tjärning. Ny panel på klockstapel, ommålning och tjärning. Konservering av altarskåp, konservator Ola Westerudd, Jönköping. (JLM, JLST)

1991-92	Konservering av triumfkrucifix och Mariaskåp, Jönköpings läns museum. Ommålning av innerväggar. (JLST)
2000	Konservering av predikstol, Jönköpings läns museum. (JLST)
2004	Reparation och tjärning av spåntäckning. Ommålning av fönster i söder. Ny dränering. Textilförvaring i sakristia. Ommålning av klockstapel. Ny klockmotor. Byggnadsbyrån i Vetlanda. (JLST)

Referenser

Tryckta källor

Carlsson, Sten L. *Sveriges kyrkorglar*. Lund 1973.
Granmo, Gunnel. *Näshults kyrka*. Näshult 1975.
Kulturhistorisk utredning för Vetlanda kommun. Jönköpings läns museum 1989.
Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland*. Karlskrona 1770.
Rydeman, Stig *"En urminnes kyrkia af trä" Några blad ur Näshults församlings historia*. Vadstena 1978.
Svenskt ortsnamnslexikon. Uppsala 2003.
Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.
Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län del I. Uddevalla 1952.

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 99/06
Beställare: ..... Bäckseda-Korsberga pastorat
Fastighetsägare: ..... Bäckseda-Korsberga pastorat
Rapportansvarig: ..... Jönköpings läns museum genom Robin Gullbrandsson
Foto: ..... Robin Gullbrandsson
Län: ..... Jönköpings län
Kommun: ..... Vetlanda kommun
Socken: ..... Näshults socken
Fastighetsbeteckning: ..... Vetlanda Näshults prästgård 3:1
Belägenhet: ..... Ekonomiska kartans blad Höghultsström 5F9f
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv